

ASTA KRAKYTĖ

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius, Universiteto 3, 2734
Vilnius, Lietuva

VILNIAUS UNIVERSITETO RUBRICĖLĖS

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus fonduose, kuriuose saugoma daugiau kaip 180 000 vertingų XV–XVIII a. leidinių, be tokių išskirtinių rinkinių, kaip inkunabulai, paleotipai, aldai, elzeyvrai, plantenai, minimalijos, ir t. t., yra sukaupta daugiau kaip tūkstantis kukliai atrodančių, nedidelio formato XVIII–XX a. leidinių, vadinamų rubricėlėmis. Kodėl šios, iš pažiūros niekuo neišsiskiriančios knygos yra saugomos kaip atskiras, savarankiškas rinkinys? Kuo ypatingi jį sudarantys leidiniai? Koks šių, rubricėlėmis vadinamų, knygų turinys? Kokia paskirtis? Kada, kodėl ir kokiomis aplinkybėmis šie leidiniai buvo sukaupti Vilniaus universiteto bibliotekos fonduose?

Kad galėtume atsakyti į šiuos klausimus, reikia ne tik atidžiau peržiūrėti ir pavartyti minėtas knygas, bet ir pabandyti išsiaiškinti, ką reiškia pati *rubricėlės* sąvoka, kurią jaunesnės kartos bibliotekos darbuotojai, perėmę iš vyresniųjų, vartoja kasdieniniame praktiniame darbe dažnai gana miglotai nujausdami jos prasmę. Nėra jokios abejonės, jog terminas *rubricėlė* yra lotyniškos kilmės, tačiau lotynų kalbos žodynuose jis, deja, nepateikiamas. Nėra jo nei bendrosios paskirties enciklopedijose, nei naujame lietuviškame knygotyros žodyne. Tik atidžiau pavartę knygotyros pobūdžio leidinius lenkų kalba, aptinkame minint šią sąvoką. Tačiau ir čia ji vartojama gana nenuosekliai, ne visur šio žodžio reikšmė apibrėžiama tiksliai. Kai kur pateikiamas gana išsamus apibrėžimas, teigiama, jog *rubricėlė yra kalendorius, kuriame pateikta bažnytinių apeigų atlikimo tvarka ir diecezijų arba parapijų bažnyčių bei dvasininkijos sąrašai*¹. Kitur formuluotė gal ir ne tiek išsami, bet tikslesnė. Štai lenkiškoje 1971 m. enciklopedijoje rašoma, jog tai lotyniškas viduramžių terminas, ir aiškinama, kad *rubricėlė yra bažnytinis kalendorius, nurodantis kasdieninių religinių apeigų atlikimo tvarką*². Deja, kiek naujesniame panašaus pobūdžio žodyne³ šios sąvokos jau nerandame, o 1971 m. leistoje specialaus knygotyros pobūdžio enciklopedijoje prie minėto termino randame tik nuorodą žiūrėti pastabas apie kalendorių⁴. Taigi pamažu aiškėja, jog rubricėlė yra kalendorius ir ne bet koks, bet bažnytinis. Kad rastume daugiau informacijos, atsiverskime lenkišką bažnytinę enciklopediją. Šiame leidinyje mus

¹ Arct M. Słownik wyrazów obcych. Warszawa, 1921. S. 221.

² Słownik wyrazów obcych PWN. Warszawa, 1971. S. 656.

³ Leksykon PWN. Warszawa, 1972. S. 1017.

⁴ Encyklopedia wiedzy o książce. Warszawa i i., 1971. S. 2107.

dominančiai sąvokai skiriama kur kas daugiau dėmesio, nei kituose leidiniuose. Čia detaliai aiškinama, jog *rubricelė yra liturginis informacinis dvasininkijai skirtas kalendorius, kuriame pateikiamos nuorodos, kaip kalbėti brevijorių, kaip laikyti šv. mišias, kur surašyta visų metų švenčių tvarka, vigilijos, pasninkai ir t. t.*⁵, žodžiu, teigiama, jog tai lyg ir *teisinis bažnyčios dokumentas*⁶, kurį rengdavo išsilavinęs, gerai liturgiją išmanantis rubricistas, tvirtindavo bažnytinę vyresnybę, o laikytis privalėjo kiekvienas dvasininkas.

Taigi, aiškėja, jog sąvoka *rubricelė* vartojama kaip liturginio kalendoriaus sinonimas, tačiau, siekiant suvokti jos kilmę, bei šiuo terminu apibūdinamų leidinių ypatumus, tikslinga atlikti dar ir šio žodžio gramatinę analizę. Nėra jokios abejonės, jog terminas *rubricelė* (lot. *rubricella*) yra deminutyvinio atspalvio priesagos vedinys iš pamatinio daiktavardžio *rubrika* (lot. *rubrica*), kuris daugelyje enciklopedijų bei žodynų pateikiamas kaip daugiareikšmis (liet. *raudonas molis, raudona žemė, raudonai rašyta įstatymo antraštė*⁷). Solidesni leksikografiniai veikalai nurodo dar daugiau daiktavardžio *rubrika* reikšmių, tarp kurių mums ypač aktuali pastaba, jog šitai vadinamos *religinių apeigų tvarką reglamentuojančios liturginių knygų taisyklės, kurias buvo įprasta spausdinti raudonu šriftu*⁸. Kai kuriose enciklopedijose ši reikšmė dar patikslinama pabrėžiant, jog rubrikos yra katalikų liturgijos ypatumas⁹. Kadangi ir ši pastaroji, ir anksčiau minėtos žodžio *rubrika* reikšmės labai artimai susijusios su lotynų kalbos būdvardžiu *ruber* (liet. *raudonas, raudonos spalvos*¹⁰), reikėtų dar patyrinėti, kodėl, kokių tikslu katalikų bažnytinėse knygose vartota būtent ši spalva. Ar raudonais spaudmenimis išspausdintos ir Vilniaus universiteto bibliotekos fonduose sukauptos rubricelės?

Kaip teigia šaltiniai, tradiciją rubrikuoti liturgines knygas katalikų bažnyčia pirmaisiais savo gyvavimo amžiais perėmė iš Romos teisinių dokumentų rašymo praktikos¹¹; šiuose dokumentuose įstatymo antraštė arba pirmoji raidė būdavo rašoma raudona spalva¹². Tiesa, reikėtų pabrėžti, jog ši spalva bažnytinėse knygose vartota žymėti pastaboms apie ritualinių apeigų tvarką ne vien praktiškumo sumetimais, ne vien tam, kad šios labiau išsiskirtų tamsaus liturginių tekstų (maldų, giesmių, litanijų ir t. t.) fone ir būtų greičiau pastebimos; raudona spalva vartota kaip Kristus, jo kančios ir aukos simbolis, liudijantis Dievo egzistenciją, primenantis dvasininkams bei tikintiesiems tiesioginį jo dalyvavimą sakralinėse apeigose¹³. Tiesa, ankstyvaisiais krikščionybės amžiais rankraštinėse bažnyčios reikmėms skirtose knygose rubrikų buvo nedaug, kadangi religinių apeigų tvarka

⁵ Podręczna encyklopedia kościelna. Warszawa i i. 1914. T. 33–34. S. 353.

⁶ Ten pat. S. 353.

⁷ Dvoreckij I. X. Latinsko-russkij slovar. Moskva., 1976. S. 887.

⁸ Jougan A. Słownik kościelny laciński-polski. Poznań i i., 1958. S. 595.

⁹ Der große Brockhaus. Leipzig, 1933. T. 16. P. 161.

¹⁰ Kuzavinis K. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. Vilnius., 1996. P. 758.

¹¹ A New Survey of Universal Knowledge: Encyclopaedia Britannica. Chicago etc., 1966. Vol. 19. P. 698.

¹² Foreellini Ž. Totius latininitatis lexicon. Patavii, 1830. T.3. P. 985.

¹³ Larousse universel. Paris, 1923. T. 2. P. 838.

rėmėsi žodine tradicija¹⁴. Bažnyčiai išaugus ir atsiradus didesniems liturgijos skirtumams įvairiose religinėse bendruomenėse, iškilo būtinybė reglamentuoti religines apeigas. Todėl jau nuo 9-ojo šimtmečio imta sudarinėti norminamojo pobūdžio rubrikų rinkinius¹⁵, kuriuos galima vadinti pirmaisiais katalikų bažnyčios apeigynais (lot. *ordinaria*, *ordinalia*, *ordinales libri*). Juose aprašyta Romos katalikų bažnyčios tvarka pateikiama kaip rekomendacinis modelis provincijų bažnyčioms. Popiežiaus Inocento III-ojo (Innocentius III; tikr. Lotarius de Senjis; apie 1160 – 1216)¹⁶ nurodymu rubrikos imtos reguliariai spausdinti brevijoriuose ir mišioluose, vėliau – rituale ceremoniale bei martirologe. Netrukus dėl didelės sakralines apeigas reglamentuojančių nurodymų gausos bei įvairovės iškilo būtinybė juos kodifikuoti bei standartizuoti. Taigi jau XV a. išleidžiami kapitaliniai bažnytinės vyresnybės nurodymų bei nutarimų rinkiniai *Pontificale* (1485 m.), *Ordo missae* (1502 m.), *Directorium divinorum officiorum* (1539 m.)¹⁷ ir t. t.

Praktiškumo dėlei, siekiant palengvinti kasdienes dvasininkų pareigas, XVI a. antrame dešimtmetyje liturgines apeigas reglamentuojančius rubrikų rinkinius imta leisti kasmet. Be to, pradėta juos rengti ne tik visuotinei bažnyčiai, bet ir atskiriems religiniams ordinams arba teritoriniams-administraciniams padaliniais: provincijoms, vyskupijoms, dekanatams. Štai minėtoje bažnytinėje enciklopedijoje kaip seniausia Lenkijoje esančių nurodoma 1518 m. *Rubricella Poznaniensis*¹⁸ Nemažai tokio pobūdžio leidinių, skirtų Šv. Benedikto ordino nariams, parengė ir išleido prancūzų vienuolis benediktinas Žanas Mabijonas (Mabillon dom Jean; 1632–1707)¹⁹. Dėl ypatingo informatyvumo bei funkcionalumo tokie leidiniai XVII a. pabaigoje išplito visoje Vakarų Europoje.

Beveik tuo pat metu tokius rubrikų rinkinius imta vartoti ir Lietuvoje. Kai kuriuos iš jų, matyt, atsigabendavo su savimi į šiuos kraštus atvykstantys tarnauti vienuoliai bei kunigai, kitus imta rengti vietiniuose dvasiniuose centruose. Kadangi Vilniaus universiteto bibliotekoje sukauptos Lietuvos bei Lenkijos bažnytinių provincijų dvasininkams ir šioje teritorijoje veikusių Šv. Augustino (Rubr. 1), Šv. Bazilijaus (Rubr. 2), Šv. Dominiko (Rubr. 6) bei kitų gausesnių religinių ordinų nariams parengtos rubricėlės, natūralu, kad beveik pusė šį rinkinį sudarančių tomų leista čia pat: Vilniuje, Kaune, Seinuose, kita dalis – kaimyninių valstybių svarbesniuose kultūriniuose centruose: Varšuvoje, Krokuvoje, Liubline, Gardine, Mogiliove, Odesoje ir t. t.

Išlikęs senas rankraštinis Vilniaus universiteto bibliotekos rubricėlių rinkinio katalogas ir įrašai pačiose knygose leidžia manyti, jog šis fondas sukauptas 1929–1939

¹⁴ A New Survey of Universal Knowledge: Encyklopedia Britannica. Chicago etc., 1966. Vol. 19. P. 698.

¹⁵ Larousse universel. Paris, 1923. T. 2. P. 838.

¹⁶ Religijotyros žodynas. Vilnius., 1991. P.155.

¹⁷ New Survey of Universal Knowledge: Encyklopedia Britannica. Chicago etc., 1966. Vol. 19. P. 698.

¹⁸ Podręczna encyklopedia kościelna. Warszawa i i. 1914. T. 33–34. S. 353.

¹⁹ Dictionnaire encyclopedique pour tous: petit Larousse. Paris, 1965. P.1512.

metais, tai yra lenkiškosios Vilniaus universiteto bibliotekos laikotarpiu. Lipdės bei ankstesni šifrai liudija, jog dauguma šių leidinių perimta iš Vilniaus viešosios bibliotekos. Be to, bibliotekos fondų tvarkymo dokumentuose randame pastabą, jog pokario laikotarpiu, tai yra 1955–1956 metais, šis rinkinys papildytas daugiau kaip šimtu tomų, gautų iš Kauno universiteto bibliotekos, o dar vėliau, 1973–1974 metais, – beveik trimis šimtais tomų rubricėlių, kurias kituose fonduose surado, aprašė ir kompleksiskai sutvarkė Retų spaudinių skyriaus darbuotojos Eugenija Ulčinaitė ir Dalia Jakškaitė²⁰.

Ankstyviausias tarp šiame fonde sukauptų leidinių – 1729 metų kalendorius, skirtas Vilniaus vyskupijai, leistas Vilniaus akademijos spaustuvėje (Rubr. 54/1729), kiti leidiniai – vėlesni. Dauguma rubricėlių leistos XIX a. Naujausi, vėliausiai šiame fonde sukomplektuoti leidiniai yra 1955–1997 metų Lietuvos katalikų kalendoriai-žinynai.

Daugiausia šiame fonde sukauptų leidinių parašyti lotynų kalba, nors yra rubricėlių, kuriose maldos bei įvairūs paaiškinimai spausdinti lenkiškai. Be to, rubricėlėse, leistose po 1863 metų sukilimo, tekstas spausdinamas lygiagrečiai lotynų ir rusų kalbomis. Naujausi leidiniai – katalikų kalendoriai-žinynai, spausdinti lietuvių kalba.

Knygelių antraštės gana įvairios, tačiau dominuoja: *Ordo divini officii recitandi missaeque celebrandi (Dvasinių maldų skaitymo ir mišių laikymo tvarka)*, *Directorium divini officii (Religinių apeigų tvarkos nuorodos)*, *Directorium horarum canonicarum et missarum (Kanoninių valandų ir mišių seka)*, *Agenda ecclesiastica (Bažnytinė veikla)*, *Rubicella sive directorium divini officii (Rubricėlės arba liturginių apeigų taisyklės)*, *Kalendarium ecclesiasticum (Bažnytinis kalendorius)* ir pan. Šiuose leidiniuose trumpai, schemiškai, metine dienų seka išdėstytos pastabos apie mišių eigą, sakramentų administravimą, bažnytines šventes, minėtinas sukaktis ir t. t. Žodžiu, tai yra rubrikos, skirtos kasdieninėms dvasininkų pareigoms palengvinti.

Be liturginių nurodymų čia publikuojama gana daug kitokios dvasininkams naudingos informacijos, pavyzdžiui, atitinkamo administracinio-teritorinio vieneto – provincijos, vyskupijos ar dekanato bažnytinės vyresnybės sąrašai, informacija apie atskiras bažnyčias bei jose tarnaujantį personalą, naujausi bei aktualiausi dvasinės vyresnybės įstatymai ir nutarimai, mirusių dvasininkų sąrašai. Dėl tokio informacijos gausumo šie leidiniai yra tikslus ir patikimas istorinis šaltinis, kuriame sukaupta daug vertingos informacijos ne tik apie visuotinę katalikų bažnyčią, jos egzistencijos tarpsnius, bet ir apie konkrečias parapijas, apie ten dirbusius dvasininkus. Gana dažnai, pavarčius rubricėles, galima patikslinti ar nustatyti jų biografinius duomenis net ir tų asmenų, kurie neminimi kituose istoriniuose šaltiniuose.

²⁰ Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus fondų knyga: rankraštis.Saugomas VUB Retų spaudinių skyriuje.

Svarbiausia liturginė medžiaga šiuose leidiniuose išdėstyta kalendorine tvarka, o tai ne tik patogų ir praktiška, bet, sakytume, būtina, nes bažnyčios gyvenimas glaudžiai susijęs su kalendoriumi, tai yra, su laiko skaičiavimu.

Nė viena pasaulio religija, jokia, ne vien katalikų bažnyčia, negali egzistuoti nekreipdama dėmesio, nematuodama, nefiksuodama be paliovos tekančio laiko, nes taip sugriautų pačius sakralumo pamatus. Juk ir atskiro asmens, ir tam tikros žmonių bendrijos veiksmai tik tada įgauna sakralumo atspalvį, tampa ritualu ar net religinėmis apeigomis, kai yra nuolat sistemingai kartojami. Be to, vargu ar galima būtų kalbėti apie amžinybę ar amžinus dalykus, jei negalėtume jų palyginti su nuolat kintančiais, besivystančiais, išnykstančiais gamtos reškiniiais, istoriniais įvykiais, buitiniiais faktais.

Dar reikėtų pabrėžti, jog tiksliai matuoti bei fiksuoti bėgantį laiką krikščionims be galo svarbu ir dėl tos priežasties, kad krikščionybėje Dievo, t. y., Kristaus savo asmens vienybe jungiančio dieviškąją ir žmogiškąją prigimtis, įsikūnijimas suprantamas kaip vienkartinis konkretus istorinis faktas²¹, tapęs svarbiausia atskaita visos žmonijos istorijos periodizacijoje, padedantis visuotinės istorijos faktus sugrupuoti į vykusius iki arba po Kristaus gimimo.

Dėl šios priežasties pirmieji krikščionys, kurdami bažnyčią, ypač daug dėmesio skyrė ne tik astronominio laiko matavimui bet ir istorinių įvykių tėkmės fiksacijai. Taigi, perėmus pagrindinius senovės judėjų bei romėnų laiko skaičiavimo principus, jau pirmaisiais krikščionybės gyvavimo amžiais buvo sukurtas gana sudėtingas saulės-mėnulio kalendorius, kurį iš esmės galima laikyti amžinu²². Pagal šią sistemą laikas skaičiuojamas, atsižvelgiant į abiejų minėtų, žemei didžiausią įtaką darančių dangaus kūnų judėjimą. Bažnytiniai metai sutampa su saulės metais, tačiau svarbiausios krikščionių šventės – Velykų bei su ja susijusių kitų religinių švenčių datos apskaičiuojamos pagal mėnulio ciklą kaita. Kadangi mėnulio ciklas yra nepastovus, kintantis²³, bažnyčioje švenčiamos pastovios ir kilnojamos religinės šventės, kurių datą nustatyti gana keblu,

Todėl nenuostabu, kad kalendoriai randami net rankraštinėse XI–XII a. bažnytinėse knygos²⁴. Nuo XV a. kalendorių imta reguliariai spausdinti sakramentaluose, mišioluose, brevijoriuose ir t. t.²⁵ Tai padėjo dvasininkams ir tikinčiųjų bendruomenėms laikytis visuotinio katalikų bažnyčios kalendoriaus. Štai ir vienoje iš Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų, Pinsko vyskupijai skirtoje rubricėje (Rubr. 43/1928) prieš antraštinį lapą randame spausdintą pastabą: *Kalendario stare tenetur sacerdos qui probabilius judicat Kalendarium errare (Kalendoriaus reikėtų laikytis dvasininkui, kuris mano, jog gali nukrypti nuo (visuotinio) kalendoriaus).*

²¹ Religijotyros žodynas. Vilnius., 1991. P. 200.

²² Der große Brockhaus. Leipzig, 1931. Bd. 9. P. 580.

²³ Grand Larousse encyclopedique. Paris, 1960. T. 2. P. 517.

²⁴ Encyclopedia wiedzy o książce. Wrocław i., 1971. Skłt. 1889.

²⁵ Ten pat. Skłt. 1087.

Be to, būtina paminėti, jog gana didelę įtaką bažnytiniam kalendoriui padarė ilgainiui nuo jo atskilęs ir pradėjęs savarankiškai rutuliotis pasaulietinis kalendorius. Ypač tai žymu formos srityje. Kadangi jau XVI a. atsirado ir netrukus labai populiariu tapo nedidelio formato sąsiuvinio, o XVII a. – almanacho tipo pasaulietinis kalendorius²⁶, bažnytinis taipogi ėmė vystytis ir kisti praktiškumo, paprastumo linkme.

Akivaizdus šių pokyčių rezultatas – Vilniaus universiteto bibliotekos fonduose saugomi liturginiai kalendoriai. Tai gana prastos kokybės popieriuje išspausdintos nedidelio formato knygelės, skirtos vieniems liturginiams metams, kurios nepasižymi nei puošnumu, nei poligrafine kokybe. (Kaip gana estetiškai, pasižymintys puikia medžiagos kompozicija, minėtini nebent Juozapo Zavadskio (Józef Zawadzki; 1781–1838) spaustuveje (1805–1939)²⁷ leisti kalendoriai.)

Akivaizdu, kad svarbiausi šių leidinių privalumai – funkcionalumas bei praktiškumas. Nepaisant šių ypatybių, rubricėlėse gausu astronominių žinių (pažymėtos mėnulio fazės, saulės pakilimo bei nusileidimo laikas ir t. t.). Daugelyje leidinių tuoj po antraštinio lapo pateikiamas trumpas visų metų kalendorius. Kitose knygelėse astronominio pobūdžio informacija sugrupuota atskirai savaitėms arba dienoms. Beje, galima spėti, jog astronominės žinios dažnai buvo kaupiamos ir rengiamos spaudai atskirai, nes kai kur jos išspausdintos visai kitos kokybės ir formato popieriuje (Rubr. 54/₁₈₀₂ ir kt.).

Kadangi skirti trumpam naudojimui, šie kalendoriai turėjo būti nebrangūs, lengvai įsigijami. Iš įrašų šiuose leidiniuose galima teigti, jog įrištas rubricėlės tomelis kainavo apie 50 grašių (Rubr. 6/₁₈₄₆₍₂₎). Tai kuklios, juodos (visa medžiaga juose atspausdinta juoda spalva, kiek įvairuoja tik šriftų stilius bei dydis) rubricėlės, kurias galime vadinti ne tik liturginiais kalendoriais, bet ir atmintinėmis, parankinėmis ar užrašų knygelėmis, nes daugelis jų išleista paliekant nemažai tuščių puslapių pastaboms žymėti. Tiesa, tokių puslapių skaičius atskiruose egzemplioriuose labai nevienodas, svyruoja nuo 4–5 iki gana didelio pluošto. Be to, vienos rubricėlėse tokie tušti puslapiai yra tarp tekstu užpildytų lapų, kitose jie įrišti leidinio pabaigoje.

Tokiuose tuščiuose puslapiuose galima rasti marginalijų, stebinančių nepaprasta įvairove. Yra įrašų lotynų, lenkų, lietuvių hebrajų, senąja graikų ir kitomis kalbomis. (Lietuviškų marginalijų daugiausia Telšių vyskupijai skirtuose liturginiuose kalendoriuose.) Ne mažiau įvairios rubricėlėse esančios pastabos ir turinio atžvilgiu. Tuščiuose rubricėlių puslapiuose galima rasti perrašytus naujausius bažnytinės vyresnybės nutarimus, įsakymus, instrukcijas. Greta spausdinto teksto čia pateikiama papildomos informacijos apie vietines religines šventes, liturginių apeigų tvarkos pakeitimus, minėtinas datas ir t. t. Gausu šventųjų, bažnyčios tėvų raštų ištraukų, filosofinių apmąstymų apie dvasininko prievoles, tikėjimą, religinį auklėjimą ir pan. Pasitaiko gražių sentencijų bei pamokymų. Pavyzdžiui:

²⁶ Lexikon der Buchkunst und Bibliophilie. Leipzig, 1987. P. 236.

²⁷ Knygotyra: enciklopedinis žodynas. Vilnius., 1997. P.403–404.

memorandum esse sacerdotum et sanctum unum est (reikia atminti, jog kunigas ir šventasis yra viena) (Rubr. 62/¹⁸⁸⁷). Yra net eiliuotų sveikinių bei bei palinkėjimų.

Štai Telšių vyskupijai 1846 bažnytiniam liturginiam metams skirtame kalendoriuje įrašyta strofa, kurioje, sakytume, atspindi didžiausios dvasininko vertybės, svarbiausi veiklos orientyrai:

Vive honeste, bibe modeste: sanus	
Adhibe curam, serva mensuram: dives	E
Fuge peccata, serva mandata: salvus	
Frequenter ora, multum labora: dignus	R
Sis purae mentis et abstinentis: bonus	
Parce peccanti, da supplicanti: pius	I
Libello lege, quod sapis, tege: prudens	
Peccantes puni, iratos uni: justus	S
Dei sis cultor, criminis ultor: probus	
Amicos fove, rixas ne move: gratus	
Vitam duc nitem, fugito litem: felix	
De hoc memento, quod in momento mori.	

(Rubr. 62/¹⁸⁴⁷)

Gyvenki garbingai, gerki saikingai: sveikas	
Pagalbą suteiki, saugoki saiką: turtingas	B
Nuodėmių venki, kas pavesta, renki: skaistus	
Melskis dažniau, dirbki daugiau: garbingas	Ū
Saugok minčių tyrumą ir santūrumą: geras	
Kas klysta, atleisk, alkti niekam neleisk: doras	S
Knygas skaityk, ką supratęs, laikyk: protingas	
Piktus naikinki, vaidus raminki: teisus	I
Dievui tarnauki, blogį nubauski: stiprus	
Brangink bičiulius, paliki juokus: mielas	
Škaisčiai gyvenki ir ginčių venki: laimingas	
Šiukštu, nepamirški, kad greitai mirti reikės.	

(Vert. aut.)

Vartydami šias neišvaizdžias, apsitrynusias knygeles, galime sužinoti gana daug įdomių dalykų apie šiaip jau gana uždara, pasauliečiams mažai pažįstama įvairių religinių bendruomenių bei dvasininkų gyvenimą. Kadangi rubricėlės – kasdieniniam vartymui skirti leidiniai, kuriais dvasininkai naudojami kaip atmintinėmis, užrašų knygelėmis ar darbo kalendoriais, jose gausu buitinio pobūdžio įrašų. Randame nurodymų kaip gydyti įvairias ligas, koku būdu iš žolelių pagaminti vienokius ar kitokius vaistus, kaip namuose pagaminti vyną, alų ir pan. (Rubr. 54/¹⁸³⁷).

Kruopštūs, pareigingi dvasininkai neretai šiose knygelėse rašydavo ir apie klebonijos ūkį, pajamas, derlių, bažnyčioje ar jai priklausančiose patalpose atliktus remonto darbus, pvz.: Telšių dekanatui 1912 metams skirtame kalendoriuje

skaitome: *Už pečių špitolėje užmokėjau Baldauskiui 37 rub. Plytų naujų išėjo 2800. Stiklioriui už padirbimą špitolėje visų 18 spielčių jo materijolu, jo stiklu ... 85 r s. Baldauskiui už pataisymą inko špitolėje viduje 26 r s. Už gelažį lipkei 36 r be čverties. Mykolas Sabaliauskis iš pavincijų davė 100 r s. ant arnoto ir kapos. Pastaba pieštuku: Jau nupirkta. Toliau: Kas liko – ant altoriaus. Knygelės kamputyje pieštuku įrašyta: Kun. Dom. Vainauskis, Aluntos klebonas (Rubr. 62/1913).*

Vartydami rubricėles, galime aiškiai pajauti nenumaldomą laiko tėkmę – ne viename šių leidinių tuščiuose puslapiuose kruopščiai surašyti asmenys, už kuriuos reikėjo laikyti mišias, sutartiniais ženklais pažymėtos, uoliai skaičiuotos šiam tikslui surinktos lėšos (Rubr. 62/1817, Rubr. 54/1858), savininkų ranka pratęsti mirusių bažnyčios tėvų sąrašai (Rubr. 6/1851, Rubr. 6/1841(3)). Taip šie leidiniai įamžino daugelio kuklių, visą gyvenimą bažnyčiai paskyrusių dvasininkų atminimą.

Skaitydami įvairiaspalves, dažnai gerokai išblukusias marginalijas rubricėlėse, pastebime, jog čia gana daug donaciniai įrašų. Akivaizdu, jog būta gražios dvasininkų tradicijos – švenčių ar tiesiog šiaip palankia proga dovanoti kolegoms, draugams, bičiuliams rubricėlės tomą. Iš tiesų tai kukli, bet subtili ir praktiška dovana. Ypač gausu donacinių įrašų dominikonų ordino vienuoliams skirtuose liturginiuose kalendoriuose (Rubr. 6/1849, 1843, 1845, 1847, 1840, 1851 ir t. t.).

Daugelis įrašų yra trumpi, rašyti lotynų kalba, vartojant tradicines donacines formules, išreiškiančias šiltus draugiškus jausmus. Rubricėles dvasininkai dovanodavo vieni kitiems: *in signum grati et additi animi (dėkingumo ir atsidavimo ženklai)*, *in signum grati animi summaeque venerationis (kaip dėkingumo ir didžiausios pagarbos įrodymą)*, *in documentum grati cordis ac summa reverentia (kaip padėkos ir didžiausios pagarbos liudijimą)*, *in documentum amicalis propensionis (kaip draugiško palankumo dokumentą)* ir pan.

Gražų dvasininkų bendravimą, šiltus tarpusavio santykius ir tradiciją pagerbti kolegas rubricėlės tomų akivaizdžiai liudija ir puošnesnis tokių donacinių tomų įrišimas – jam panaudotas margintas šilkas, ryškių, dažniausiai liturginių spalvų²⁸ (raudonos, žalios, purpurinės, violetinės, juodos) atlasas, aksomas, kuriame kai kur auksu įspausti augaliniai bei geometriniai ornamentai, liturginių reikmenų, insiginių piešiniai. Kai kur puslapių kraštai auksinti. Iš Vilniaus universiteto bibliotekos fonduose saugomų liturginių kalendorių yra apie 40 tokių puošnesnių donacinių egzempliorių.

Taigi, tokio turinio knygelės sudaro Vilniaus universiteto bibliotekos rubricėlių fondą. Pagal turinį, pateikiamos medžiagos pobūdį jas galima vadinti liturginiais kalendoriais, bet nenusikalsime, jei, atsižvelgdami į formą ir funkcinę paskirtį, laikysime ir parankinėmis, atmintinėmis dvasininkams skirtomis knygelėmis.

Iš įvairių Lietuvos bei gretimų bažnytinių provincijų patekusios į Vilniaus universiteto bibliotekos fondus, rubricėlės iš bažnytinių – liturginių ilgainiui virto

²⁸ Religijotyros žodynas. V., 1991. P. 226–227.

istoriniais – dvasiniais kalendoriais, kuriuose šalia liturginių, dabar jau ne taip svarbių pastabų, raudonu, mėlynu, dažnai gerokai išblukusiu, nusitrynusiu pieštuku įrašyti gyvi XVIII–XX a. istoriniai pėdsakai, įamžinta daugelio kartų dvasinė patirtis, bylojanti mums apie nenumaldomą laiko tėkmę.

Tiesa, lieka neaišku, ar šiems leidiniams apibūdinti tinka *rubricelės* terminas, kuris kol kas vartojamas tik labai siaurame praktinio bibliotekinio darbo kontekste, o kaip mokslinis knygotyris terminas neminimas ne tik bendrosios paskirties enciklopedijose ir žinynuose, bet net specialaus knygotyris pobūdžio leidiniuose.

Tačiau, jei Vilniaus universiteto bibliotekoje jau turime sukauptus šitokio pobūdžio leidinius, jei jie, būdami ypatingos formos bei paskirties, yra saugomi kaip atskiras, savarankiškas rinkinys (tai patogiu ne vien bibliotekos darbuotojams, bet ir skaitytojams), gal reikėtų įtvirtinti ir patį terminą? Juk jis ne tik neprieštarauja lietuvių kalbos žodžių darybos dėsniams, bet ir gana tiksliai apibūdina tokios rūšies leidinius, todėl galėtų būti sėkmingai vartojamas kaip trumpas, išraiškingas liturginio kalendoriaus pavadinimas. Juolab kad nėra patogų vartoti sinonimiškus lotyniškus terminus, pavyzdžiui, *ordo*, *directorium* ar pan.

Nors šių leidinių turinys labai specifiškas ir jau ne toks aktualus šiandien, manytume, jog šie leidiniai kiek pamiršti ir per retai vartomi. Kaip išskirtinės formos, ypatingos paskirties, gausią istorinę informaciją sukaupe kalendoriai, jie nusipelnė didesnio knygotyros specialistų dėmesio, atidesnių, išsamesnių tyrinėjimų.

ASTA KRAKYTĖ

RUBRICELLÆ DE LA BIBLIOTHÈQUE DE L'UNIVERSITÉ DE VILNIUS

R é s u m é

L'article est consacré à la discussion sur la collection nommée *Rubricellæ* du département des livres rares de la bibliothèque de l'université de Vilnius. On décrit la structure et l'histoire du collection. On analyse le contenu et l'usage des publications qui composent cette collection. On aborde le problème de l'usage du terme latin *rubricellæ* dans la langue lituanien scientifique.

La collection a été composée en 1929–1939 pendant le période polonaise de l'université de Vilnius. En 1955–1956 cette collection a été complétée par les livres reçus de la bibliothèque de l'université de Kaunas et encore une fois en 191973-1974 par les exemplaires des autres fonds de la bibliothèque de l'université de Vilnius.

Actuellement la collection contient plus d'une mille publications périodiques de XVIIIe – XXe siècles. Les titres latins sont très divers: *Ordo divini officii recitandi missæque celebrandi*, *Directorium divini officii*, *Agenda ecclesiastica*, *Kalendarium ecclesiasticum*, *Rubricellæ* etc. Donc ces livres sont une sorte de calendriers liturgiques qui indiquent les offices de l'Église tous les jours de l'année. Ils contiennent beaucoup d'information sur la situation religieuse de XVIIIe – XXe siècles de Lituanie, des églises et de la vie privée du clergé.

Puisque ces éditions ont été employées comme les carnets, on trouve ici beaucoup des notes marginales en latin, polonais, français, hébreu, grec etc. Ces notes touchent la vie quotidienne des prêtres, les indications liturgiques, les listes des prêtres décédés, les extraits des écrits des Saints de l'Église etc. Dans la collection il y a à peu près 20 exemplaires avec les formules de la donation.

Le contenu et la forme de calendriers liturgiques du département des livres rares de la bibliothèque de l'université de Vilnius sont très spécifiques, donc, ils méritent plus d'attention et de recherches plus détaillés.